

Problems of organizing independent work of students of higher educational institutions in the process of credit-module education system

Gulnoza KHASANOVA¹

Urgench Innovation University

ARTICLE INFO

Article history:

Received November 2023

Received in revised form

15 December 2023

Accepted 25 December 2023

Available online

15 February 2024

Keywords:

independent work,
independence,
independent education,
credit-module training.

ABSTRACT

The article tries to analyze the problems of organizing independent work of students in higher education institutions in the conditions of modern education and determines the prospects of work to be carried out to increase its effectiveness in the conditions of the credit-module education system.

2181-1415/© 2023 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol4-iss11/S-pp87-93>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Kredit-modulli ta'lim tizimi jarayonida oliy ta'lim muassasalari talabalarining mustaqil ishlarini tashkil etish muammolari

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

mustaqil ish,
mustaqillik,
mustaqil ta'lim,
kredit-modul o'qitish.

Maqolada zamonaviy ta'lim sharoitida oliy ta'lim muassasalarida talabalarining mustaqil ishini tashkil etish muammolarini tahlil qilishga harakat qilinadi va kredit-modulli ta'lim tizimi sharoitida uning samaradorligini oshirish bo'yicha olib borilishi lozim bo'lgan ishlarning istiqbollari belgilanadi.

¹ Teacher, Urgench Innovation University

Проблемы организации самостоятельной работы студентов высших учебных заведений в процессе кредитно-модульной системы обучения

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

самостоятельная работа, самостоятельность, самостоятельное образование, кредитное модульное обучение.

В статье предпринята попытка проанализировать проблемы организации самостоятельной работы студентов высших учебных заведений в условиях современного образования и определить перспективы работы, которую следует провести для повышения ее эффективности в условиях кредитно-модульной системы обучения.

KIRISH

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar, “Yangi O‘zbekiston – yangicha dunyoqarash” tamoyillari asosida yangi jamiyat barpo etishda fan, ta’lim-tarbiya va ishlab chiqarish integratsiyasini ta’minlash, oliy ta’lim tizimini rivojlantirish, ta’lim shakllari va mazmunini takomillashtirish borasida olib borilayotgan islohotlar o‘quv jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish bo‘yicha qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2909-sonli Qarori [3], O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini rivojlantirish to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni [2], O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonini tashkil etish bilan bog‘liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 824-sonli Qarorlarida [1] oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayoniga bosqichma-bosqich kredit-modul tizimini joriy etish bo‘yicha ko‘rsatib o‘tilgan.

Bugungi kunda zamonaviy fan-texnika taraqqiy etayotgan turmush tarzi oliy ma’lumotli mutaxassislardan:

- mavjud muammolarni tahlil qilishni hisobga olgan holda o‘zgaruvchan hayot va kasbiy vaziyatlarga tezda moslasha olish;

- bilimlarni doimiy ravishda yangilashga, o‘z-o‘zini rivojlantirishga, yangi bilimlarni yaratishga, kasbiy muammolarni hal qilish uchun bilimlarni amaliyotda mohirona qo‘llashga tayyor;

- axborotning ortib borayotgan oqimlarini boshqarish, axborotni tahlil qilish, o‘zgartirish, kasbiy faoliyatda va o‘z hayot tajribasida qo‘llash uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish;

- tanqidiy ijodiy fikrlash;

- ochiqko‘ngil, turli jamoalarda ishlashga qodir, moslashuvchan;

- o‘z maqsadlariga erishishda faollikni talab qiladi.

Aynan mana shu mutaxassislar zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lishi bilan birga, o‘z korxona, muassasa va tashkilotlarining raqobatbardoshligini oshirishga, o‘z Vatanining gullab-yashnashiga ham hissa qo‘sha oladi. Ular hayotda, jamiyatda o‘z o‘rnini yaratishga, ish hayotidagi har xil o‘zgarishlarga moslashishga va doimiy ravishda o‘z bilim, ko‘nikma va malakalarini oshirishga qodir bo‘ladilar. Shu bois oliy ta’lim tizimi oldida talabalarning ta’lim jarayonini yuqorida bayon etilgan malaka, xislatlar kontekstida tashkil etishning muhim muammosi turibdi.

Boshqacha aytganda, jamiyat kelajakdagi mutaxassislarni axborot oqimlarida mustaqil harakatlanish, ularning bilimlarini doimiy ravishda takomillashtirib borish, har qanday o'zgarishlarga ijodiy yondashish, yuzaga kelayotgan muammolarni noan'anaviy va sifatli hal etish darajasiga olib chiqish vazifasini qo'ymoqda. Talabalarning o'z-o'zini o'rganish va o'z-o'zini tarbiyalash qobiliyatini shakllantirish jarayonida mustaqillik kabi shaxsiy fazilatsiz tasavvur qilib bo'lmaydi, bu esa o'z navbatida mustaqil va faqat mustaqil faoliyat bilan rivojlanadi. Shunday qilib, talabalarning o'quv jarayonida mustaqil ta'lim faoliyati etakchi bo'lishi kerak.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Kredit-modul ta'lim tizimi doirasida an'anaviy yondashuvlardan farqli o'laroq, talabalarning mustaqil ishiga sezilarli darajada ko'proq ustuvorlik beriladi, bugungi kunda mamlakatimizda oliy ta'lim muassasalarida mustaqil ta'limni chinakam yetakchi qilish uchun faol harakat qilinmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida mustaqil izlanish va rivojlanish uchun katta hajmdagi o'quv materiallariga katta ehtiyoj va talab katta, hatto qo'shimcha darslar ham o'qituvchi rahbarligida mustaqil ta'lim doirasida tashkil etilmoqda.

O'quv faoliyatini ilmiy tashkil etishning turli jihatlari rus olimlari S. Arxangelskiy, Y. Ludchenko va boshqalar tomonidan o'z asarlarida ko'rib chiqilgan. Olim va amaliyotchilarning oliy o'quv yurtlari talabalarining mustaqil ishini tashkil etish muammosiga katta e'tibor qaratishiga qaramay, tushunish va yechimini talab qiladigan muhim masalalar hamon saqlanib qolmoqda. Yu. Miroshnichenko va O. Troyan ta'kidlaganidek, bular:

- oliy o'quv yurti talabalarining mustaqil ishlarini tashkil etish maqsadi va uni amalga oshirish usullari o'rtasidagi ochilmagan aloqalar va munosabatlardir;
- kredit-modulli ta'lim tizimi sharoitida talabalarning mustaqil ishini tashkil etishni yaxlit nazariy tushunish va asoslash;
- o'z mustaqil ta'lim faoliyati samaradorligini oshirish sharoitida talabalarni rag'batlantirish masalalari;
- tarbiyaviy ishning oqilona usullarini o'zlashtirgan talabalar;
- mustaqil o'quv ishlariga ko'nikma va malakalarini shakllantirish masalalari to'liq ochib berilmagan [4].

Bundan tashqari, talabalarning mustaqil ishlarini aniq amalga oshirishga oid savollar, birinchi navbatda, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali o'zlashtirilishi kerak. Ushbu yo'nalishda tadqiqotlar afsuski xorijiy oliy ta'lim muassasalarida mavjud, ammo bizning oliy ta'lim muassasalarida faqat mustaqil ta'limni tuzish bilan cheklangan.

Oliy o'quv yurtlari talabalarining mustaqil ishlarini tashkil etish va samaradorligini oshirishning bugungi kundagi muammolari doimiy e'tibor va yuqori sifatli yechimlarni talab qiladi. Psixologik-pedagogik adabiyotlarni shu nuqtai nazardan tahlil qilish 20-asr o'rtalarida o'quvchilarning bilimlarni mustaqil o'zlashtirishi masalalari bo'yicha tadqiqotlar faol boshlanganligini ko'rsatdi, garchi o'tgan asrning boshlarida I. Gessenning ta'kidlaganidek erkin rivojlanish – bu faol va mustaqil ish bo'lib, u ayni paytda shaxsni yaratish manbai hisoblanadi.

Bundan tashqari, talabaning shaxsiyati nafaqat uning yozgan yoki gapirgan so'zlari, qo'llarining harakatlari, balki uning fikrlari, bu vaqtda boshdan kechirgan his-tuyg'ulari, istaklari va ixtiyoriy harakatlari, shuningdek, uning aql holati bilan ham yaratiladi [2].

Fikrimizcha, intellektual ishning faolligi va mustaqilligi ko'p jihatdan talabanning ijodiy tabiatining shakllanganligiga uzviy bog'liq. Bir qator olim va tadqiqotchilar (V. Bondar, V. Buryak, L. Vygotskiy, P. Galperin, E. Kabanova-Meller, A. Leontiev, V. Lozovaya, N. Polovnikova va boshqalar) tadqiqotlarida bugungi kunda umumta'lim maktablarida ham muhokama qilinayotgan muammo, ya'ni o'quvchilarda o'z-o'zini tarbiyalash, mustail harakatlanish borasida o'z qarashlarini loyihalashtirdilar [6].

Ularning asarlarida bolaning tafakkuri va qobiliyatini rivojlantirishda mustaqil ishning hal qiluvchi roli ochib berilgan, o'quvchilarni o'quv jarayoniga ijodkorlikka jalb etish imkoniyati va zarurligi asoslab berilgan, kognitiv faollik va mustaqillikni shakllantirishning ayrim yo'nalishlari belgilab berilgan. Xususan, I. Lerner, T. Shamova va boshqalarning tadqiqotlari mustaqil ish o'rganilayotgan materialning ongliligi va samaradorligini oshirish vositasi ekanligini ishonchli isbotladi [7].

MUHOKAMA

Talabalarning har qanday o'quv fanlari doirasida mustaqil ishlashi uchun asos bo'lgan o'quv materiallari bilan ishlashning oqilona yo'llari va usullarini o'zlashtirish bilan birga, o'z vaqtini to'g'ri yo'lga qo'yish juda muhim ekanligiga keng to'xtalamiz. Bunday mahoratlar qatorida:

- vaqtdan oqilona foydalanish, mehnat va dam olishni almashish, tarbiya gigienasi qoidalari;
- axborot izlash, kataloglar, lug'atlar, ensiklopediyalar, tarmoq resurslari va boshqalar bilan ishlash;
- tez o'qish texnikasi;
- matnlarga semantik ishlov berish, asosiy narsani (g'oyalar, qonunlar, tamoyillar) ajratib ko'rsatish;
- diqqatni jamlash va eslab qolish;
- tinglash va gapirish madaniyati;
- axborotning qisqacha ratsional qayd etilishi (ko'chirmalar, referatlar, reja, konspekt, annotatsiya, taqriz, referat va boshqalar);
- ma'ruzalar, seminarlar, laboratoriya va amaliy ishlarga, shuningdek modullarning yakuniy darslariga tayyorgarlik.

Bu ro'yxatga axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, eng avvalo, ofis ilovalari va internetdan keng foydalanishni qo'shmoqchimiz. Bundan tashqari, barcha ofis ilovalari yoki ularning analoglaridan internet orqali foydalanish mumkin, bu ma'lum bir vazifa bilan individual va guruhli (ko'p foydalanuvchili) mustaqil ishlash imkonini beradi.

Talabalarning mustaqil ishi masalasini ko'rib chiqadigan bo'lsak, shuni alohida ta'kidlash kerakki, psixologik nuqtai nazardan, mustaqil ish mazmunli, ichki motivatsiyaga ega bo'lishi va kognitiv ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan faoliyatdir. Talabanning mustaqil faoliyati o'qituvchilar tomonidan rejalashtirilgan, tashkiliy va uslubiy jihatdan yo'naltirilgan talabalarning individual va jamoaviy ta'lim faoliyati turlari, auditoriya ichida va ulardan tashqarida o'qituvchining rahbarligi ostida, keyin uning bevosita ishtirokisiz tashkil qilinishi lozim. O'quvchilarning mustaqil bilim olish faoliyatini tashkil etishda o'qituvchining roli haqida ko'plab muhokama va munozaralar mavjud.

Ta'kidlanganidek, aynan o'qituvchi topshiriqlar tizimini ishlab chiqadi, ularni bajarishdan oldin talabalarga ko'rsatmalar beradi, mustaqil ishlarning borishini nazorat qiladi, qiyinchiliklarni bartaraf etish va xatolarni tuzatishda maslahat beradi va yordam

beradi, natijalarni umumlashtiradi, tahlil qiladi va baholaydi. Shuni hisobga olgan holda o'qituvchining roli uning o'quvchilarning mustaqil faoliyatiga aralashishi, bilimlarni o'zlashtirish maqsadi va darajasiga qarab farqlanadi.

Shunday qilib, o'qituvchining fasilitator roli – faoliyatning yordamchisi sifatida; ustoz roli – faoliyatda yordam beruvchi ustoz sifatida; mustaqil ishni tashkil etishning muqobil usullarini, ya'ni muvaffaqiyatga erishish yo'llarini ko'rsatuvchi motivator roli sifatida tashkil qilinadi.

Demak, o'qituvchining roli ko'p bo'lib, kredit-modulli ta'lim tizimi doirasida o'qituvchi, bizningcha, birinchi navbatda, motivator, so'ngra yordamchi, faoliyat jarayonida esa murabbiyga, moderator va maslahatchiga aylanishi kerak.

Boshqacha qilib aytganda, o'quvchilarga ko'rsatmalar berishda o'qituvchi ularni rag'batlantirishi, mustaqil ishlash uchun eng qulay shart-sharoitlarni ta'minlashi, o'quv faoliyati jarayonida talabalarni muvofiqlashtirishi va maslahat berishi kerak. Yuqorida tilga olingan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari har bir foydalanuvchining harakatlarini alohida kuzatish imkoniyatini beradi, bu esa muhokama qilinayotgan muammo kontekstida muhim ahamiyatga ega.

Muayyan vazifani muhokama qilishda talabalar va o'qituvchi o'rtasidagi veb-seminarlar, telekonferentsiyalar, video suhbatlar – bu talabalarning o'qituvchi rahbarligida sinfdan tashqari harakatlari, ya'ni eng qulay milliy rejimda haqiqiy mustaqil ishlashga olib kelishi mumkin bo'lgan usuldir.

Mustaqil ish – talabaning zarur bilim, ko'nikma va malakalarni egallashi, tizimli ishlashni o'rganishi, o'ziga xos aqliy faoliyat uslubini shakllantirish shaklidir.

Mustaqil ish – bu o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, auditoriyada va auditoriyadan tashqari turli darajadagi murakkablikdagi o'quv topshiriqlarini mustaqil bajarishga qaratilgan maxsus tashkil etilgan faoliyati. Bunday faoliyatning maqsadi – “talabalarda o'z bilimlarini mustaqil ravishda to'ldirish va ilmiy ma'lumotlar oqimida harakat qilish qobiliyatini rivojlantirish” dan iborat [5].

Boshqa tomondan, talabalar mustaqil ishining maqsadi ularning mustaqilligini rivojlantirishdan iborat bo'lib, mustaqil ta'lim ma'lum bir mustaqillikning mavjudligini nazarda tutadi. Shunday qilib, mustaqil ish mustaqil ta'limning asosi bo'lib, shuningdek, talabaning mustaqil ishlashga tayyorligini shakllantirishga yordam beradi.

O'z-o'zini o'qitishning mohiyati bilimlarni o'zlashtirish va zarur ko'nikmalarga ega bo'lish jarayonini ongli ravishda o'z-o'zini tashkil qilish zahirida yotadi. O'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini rivojlantirish usullari shaxsning fazilatlar, qobiliyatlari va ko'nikmalarini rivojlantirish va takomillashtirishga yordam beradi. Barcha uch komponent (o'z-o'zini o'rganish, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini rivojlantirish) bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ammo bu komponentlarning hech birisi asosiy emas [8].

O'z-o'zini o'rganish, o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini rivojlantirish samaradorligi nafaqat irodaviy jarayonlarning rivojlanishiga, balki o'ziga xos shakllarni belgilovchi motivlar tizimi bo'lgan doimiy motivatsiyaga asoslangan talabalarning mustaqil faoliyatiga bog'liq.

NATIJALAR

Mustaqil ish shaxsning asosiy xususiyati sifatida mustaqillikni rivojlantirishga yordam beradi.

Mustaqillik – bu tashabbuskorlik, tanqidiylik, munosib o'zini-o'zi hurmat qilish va o'z faoliyati va xatti-harakati uchun shaxsiy mas'uliyatda namoyon bo'ladigan shaxsiy xususiyatdir [15]. Demak, tayyor va mustaqil talaba bo'lajak mutaxassis sifatida quyidagilarni bilishi kerak:

- o‘z ish tartibini mustaqil o‘rnatish va tizimlashtirish;
- harakatlar ketma-ketligini mustaqil ravishda rejalashtirish;
- ushbu harakatlarni mustaqil ravishda kuzatib borish va tuzatish, ya’ni, ularning borishini kuzatish, tuzatishlar va tushuntirishlar kiritish.

Talabalarda mustaqillikni rivojlantirish uchun, bizning fikrimizcha, o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatiga tayyorlik darajasini aniqlash kerak; iloji bo‘lsa, bu darajani oshirish va shunga mos ravishda talabalarining individual xususiyatlarini, tayyorgarlik darajasini va zarur motivatsiyani hisobga olgan holda mustaqil ishlar tashkil etiladi. Shaxsiy mustaqillikni rivojlantirish mezonlari sifatida mustaqil ish uchun taklif qilinadigan vazifalarni bajarish intensivligi, shuningdek, ma’lum bir fan bo‘yicha taklif qilingan vazifalarning umumiy soniga nisbatan o‘z-o‘zini tashkil etish sharoitida bajarilgan vazifalarning foizi ko‘rib chiqilishi mumkin [7].

Shunday qilib, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish bizga “mustaqil ish” tushunchasini aniqlashning asosiy yondashuvlarini ajratib ko‘rsatishga imkon berdi, xususan:

- talabalarining sinfda va sinfdan tashqarida amalga oshiradigan individual va guruhli kognitiv faoliyati turlari;
- o‘qituvchi rahbarligida bajariladigan turli xil ko‘rinishdagi o‘quv vazifalari;
- talabalarining ta’lim faoliyatini boshqarish, bunda o‘qituvchi yo‘qligida va uning bevosita yordamisiz amalga oshiriladigan ishni tashkil etish tizimi;
- talabalarining individual xususiyatlari va bilish imkoniyatlarini hisobga olgan holda tuzilgan maxsus individual o‘quv rejasi bo‘yicha amalga oshiriladigan talabalar ishi;
- o‘quv faoliyatining o‘ziga xos turi, uning asosiy maqsadi sub’ektning mustaqilligini shakllantirish va shu bilan birga uning qobiliyati, bilim va ko‘nikmalarini shakllantirish bilvosita ta’lim faoliyatining barcha turlarining mazmuni va usullari orqali amalga oshiriladi.

XULOSA

Shuni alogida ta’kidlab o‘tish joiz-ki, kredit-modulli ta’lim tizimida talabalarining mustaqil ishi o‘qitishni tashkil etishning asosiy shakli bo‘lib, individual va jamoaviy ta’lim faoliyati turlarini o‘z ichiga oladi va auditoriya, auditoriyadan tashqari mashg‘ulotlarda, talabalarining individual xususiyatlari va kognitiv imkoniyatlarini hisobga olgan holda o‘qituvchi rahbarligida, lekin uning bevosita ishtirokisiz amalga oshiriladi.

Xulosa qilib shuni ta’kidlash kerakki, oliy ta’lim muassasalarida talabalarining mustaqil ishlarini tashkil etishning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- 1) o‘quv materialining asosiy qismi mustaqil o‘rganish uchun taqdim etiladi;
- 2) mustaqil ish uchun maxsus didaktik materiallar yaratish;
- 3) o‘quv ishining individual rejimi va individual fanlarni o‘rganish, o‘quv materialini o‘z tezligida o‘rganish uchun individual jadval;
- 4) o‘qituvchining funktsiyalarini o‘zgartirish (tashkilot, rahbarlik, maslahat, nazorat);
- 5) talabaning pozitsiyasini o‘zgartirish (bunda o‘quv materiali ustida ishlashda tashabbus, o‘z ishini mustaqil rejalashtirish, rejalashtirilgan individual rejani amalga oshirish uchun javobgarlik va boshqalar).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonini tashkil etish bilan bog‘liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 824-sonli Qarori, Qonun hujjatlari to‘plami, 1-son.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni, Qonun hujjatlari to'plami, 10-son.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2909-sonli Qarori, Qonun hujjatlari to'plami, 9-son.

4. Topolskiy, V. O. Problemi organizatsii samostoyatelnoy raboti studentov universiteta v protsesse kreditno-modulnoy sistemy obucheniya / V. O. Topolskiy. – Tekst : neposredstvenniy // Molodoy ucheniy. – 2014. – № 3 (62). – S. 1039-1043. – URL: <https://moluch.ru/archive/62/9549/> (data obrasheniya: 16.10.2023).

5. Baynazarova A. V. Ispolzovanie informatsionno-kommunikatsionnoy texnologii v organizatsii samostoyatelnoy raboti studentov / A. V. Baynazarova, I. K. Proskurina Yaroslavskiy pedagogicheskiy vestnik. – 2012. – № 3. – Tom II (Psixologo-pedagogicheskie nauki). – S. 170–174. 2.

6. Morozova N. V. Innovatsionnie sredstva organizatsii samostoyatelnoy raboti studentov / N. V. Morozova // Molodoy ucheniy. – 2011. – № 2. T.2. – S. 102–104.

7. Miroshnichenko Yu. Analiz stanu organizatsii samostiynoï roboti studentiv universitetiv u protsesi kreditno-modulnogo navchannya / Yu. Miroshnichenko, O. Troyan // Osvita na Luganshini. – № 2 (33). – 2010. – S. 60–65. 5.

8. Gessen S. I. Osnovi pedagogiki. Vvedenie v prikladnuyu filosofiyu / Otv. Red i sost. P. V. Alekseev. – M.: «Shkola-Press», 1995. – 448 s.